

השבת חמץ גזול בחג הפסח

מחלוקת קצות וחק יעקב
האם גנב כלי ושברו נחשב לשינוי?
גדרי מצות 'והשיב את הגזילה'
ביאור הגר"ח
יישוב לקושיית הקצות עפ"י דרכו של הגר"ח
סיכום

מחלוקת קצות וחק יעקב

הגזול את חברו, אם לא היה שינוי משמעותי בחפץ הוא רשאי להשיב לבעלים את החפץ ולומר לו 'הרי שלך לפניך'. לכן אומרת המשנה (ב"ק צז, ב): "חמץ ועבר עליו הפסח... הרי שלך לפניך".

מה הדין אם גזל חמץ לפני פסח והנגזל תובעו בפסח, בתוך ימות החג, האם גם אז יכול הגזול לומר לו 'הרי שלך לפניך'? מחדש רבי יעקב ריישר בספרו חק יעקב הלכות פסח (סי' תמג ס"ק ח ד"ה נשאלתי) שבפסח אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך, מפני שהכל מצווין לבערו באותו זמן, וכאילו מחזיר לו אפר שרוף, ונמצא שאינו מחזיר לו כלום. ולכן נקטו בגמרא חמץ **ועבר** עליו הפסח, דווקא אחרי הפסח שאין חיוב לבערו אלא שאסור בהנאה יכול להחזיר לו את החמץ הגזול, כי אז האיסור שבו הוא כ'שינוי שאינו ניכר' שיכול לומר הרי שלך לפניך. וראה לדבר, שהרי נאמר בגמרא (שם צח, ב) 'גזל חמץ ובתוך המועד בא אחר ושרפו פטור **שהכל מצווין לבערו**'. עד כאן הסבר דעת החק יעקב על הלכות פסח.

אולם בעל קצות החושן (סי' שסג ס"ק א) חולק על החק יעקב. הוא מקשה על דבריו שממה נפשך, אם בתוך הפסח נחשב החמץ הגזול כשרוף אם כן הוי שינוי מעשה גמור בחפץ הגזול, והגזול קנה את החמץ בשינוי, ואז גם לאחר הפסח לא יוכל לומר לנגזל הרי שלך לפניך, כפי שמוכח מגיטין נג, ב שמי שסובר שהיזק שאינו ניכר שמיא היזק נחשב האיסור החל על הגזילה לשינוי וקנה אותה הגזול בשינוי. ואם נאמר שהיזק שאינו ניכר אינו היזק א"כ לא הוי שינוי, וגם בתוך הפסח יוכל לומר לו הרי שלך לפניך! ומסיים הקצות "והא דאמרו בב"ק דף צ"ח גזל חמץ ובא אחר ושרפו פטור **הכל מצווין לבערו**, היינו דכיון דמצוה לבערו לכן אף על גב שמפסיד בזה לגזולן שיצטרך ליתן דמים מכל מקום מצוה עליו לבערו, אבל עדיין אינו מוכח מזה דלא מצי אמר הרי שלך לפניך" הקצות הוסיף שחידושו של החק יעקב שבחמץ בתוך הפסח כיוון שהכל מצווין לבערו אין הגזול מקיים בהשבה את מצות והשיב את הגזילה משום שהנגזל שהוא

חמץ נחשב כשרוף, מתאים לשיטת הרמ"א (אה"ע סי' קכד סע' א) בגט שנכתב על דבר שצריך שריפה שהגט בטל משום שכל העומד לישרף כשרוף דמי, אלא שהאחרונים נחלקו על הרמ"א (ח"מ שם ס"ק א, ב"ש שם ס"ק ב) מפני שאנו פוסקים כרבנן שכל העומד לישרף לאו כשרוף דמי, ודלא כשיטת רבי שמעון במנחות קב, ב ועוד. דבר נוסף שיש להקשות על החק יעקב הוא מאי שנא בין חמץ בתוך הפסח לבין תרומה שנטמאת שמצוותה בשריפה, ולגביה נאמר במשנה במפורש (ב"ק צו, ב): "תרומה ונטמאת אומר לו הרי שלך לפניך!"

האם גנב כלי ושברו נחשב לשינוי?

כתב הרמב"ם (הלכות גזלה ואבדה פרק ב הלכה טו):

גזל כלי ושברו אין שמין לו הפחת, אלא משלם דמיו והכלי השבור של גזלן, ואם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור נוטלין ומשלם הפחת, שזו תקנה היא לבעלים ואם לא רצו בה הרשות בידן, וכן כל כיוצא בזה.

הכוונה היא שאם הגזלן שבר את הכלי הגזול אין שמין את השברים והגזלן יחזיר רק את השברים ואת ההפרש שבין ערך השברים לערך הכלי השלם (כפי ששמין בנזיקין), אלא כיוון ששברו הוי שינוי וקנאו הגזלן ומשלם את דמי הכלי. אך אם הבעלים רצו ליטול את הכלי השבור ושהגזלן ישלם את ההפרש הרשות בידם לכפות על הגזלן לנהוג כך, גם אם הוא מעוניין לשמור את השברים ולשלם את מחיר הכלי כולו. ומקשה שם הרב המגיד, הרי הגזלן כבר קנה את החפץ השבור בשינוי, וכיצד הבעלים יכולים להוציא מהגזלן את השברים בעל כורחו? ואם תאמר שמדובר שהגזלן מסכים והדבר נעשה מרצונו - הדבר פשוט שזה אפשרי, שהרי הם יכולים לבצע את התשלום בכל צורת תשלום שהם יתרצו בה! ובלשון הרב המגיד: 'וצ"ע למה לא קנה הגזלן בשינוי מעשה'. ומתוך הרב המגיד: 'ואולי בששמו עליו'.

אולם הקושי בתירוצו של הרב המגיד ברור: ממה נפשך, אם כאשר שמו של הכלי עליו גם אחרי שנשבר לא הוי שינוי עדיין, יוכל הגזלן לטעון הרי שלך לפניך; ואם שמו עליו הוי שינוי - כיצד יוכלו הבעלים להוציאו מיד הגזלן את הכלי השבור בניגוד לרצונו? ואולי מפני כך פתח הרב המגיד את תירוצו ב'אולי' משום שהוא מנסה ליצור מציאות אמצעית שיש בה שינוי ואין בה שינוי. והדברים לא רק שלא ברורים אלא גם סותרים. ודברי קודשו צ"ע.

גדרי מצות 'והשיב את הגזילה'

נעמוד על גדרי מצות 'והשיב את הגזילה אשר גזל'. שני דינים נלמדים מפסוק זה בב"ק סו, א:

אמר רבה: שינוי קונה כתיבא, והשיב את הגזלה אשר גזל, מה תלמוד לומר אשר גזל? אם כעין שגזל - יחזיר, ואם לאו - דמים בעלמא בעי שלומי.

לומדים מכאן שאם החפץ הגזול נמצא עדיין במצב 'כעין שגזל' יכול להחזיר אותו ולומר הרי שלך לפניך, כל עוד לא התבצע שינוי משמעותי שקונה. ואם לאו, כיוון שהגזילה השתנתה קנה אותה הגזלן, ואינו יכול לומר הרי שלך לפניך.

האם שני הדינים האלו תלויים בהכרח זה בזה?

בב"ק סה, ב נחלקו רבי אילעא ורבי חנינא בגנב טלה ונעשה איל, עגל ונעשה שור - לרבי אילעא 'נעשה שינוי בידו' וקנאו. ולרבי חנינא לא קנה בשינוי זה. וקשה, הרי במשנה בב"ק צו, ב נאמר גזל בהמה והזקינה, עבדים והזקינה - משלם כשעת הגזילה, הרי שהגזלן לא יכול לומר בבהמה שהזקינה הרי שלך לפניך, ואם אינו יכול לומר הרי שלך לפניך מדוע שלא יקנה בשינוי? וקשה ממשנה על רבי חנינא שבטלה ונעשה איל קבע שלא קנה הגנב.

ביאור הגר"ח

וביאר הגר"ח מבריסק, שאמנם משעה שאירע שינוי בחפץ הנגזל אין הגזלן יכול לומר הרי שלך לפניך, אך במקביל אין הכרח שהגזלן קנה את החפץ באותה שעה, משום שלגבי קניית החפץ לבעלותו המוחלטת של הגזלן צריך שינוי גמור וחשוב. ובאמת אין שני הדינים שהזכרנו תלויים בהכרח אחד בשני, דהיינו ששלילת האפשרות לומר לנגזל 'הרי שלך לפניך' לא מחייבת בהכרח שהגזלן קנה את החפץ. ומתוך כך אפשר לבאר את דברי רבי חנינא, שבהמה שהזקינה השינוי מספיק שכבר לא יוכל לטעון הרי שלך לפניך, ונוצר חיוב תשלום על הגזלן כשעת הגזילה, אך עדיין אינו שינוי חשוב שדי בו לקנותו בקניין גמור נגד רצון הבעלים, ולכך אמר רבי חנינא שלא קנה בשינוי זה, אעפ"י שהתחייב כבר לשלם כשעת הגזילה אם הבעלים יעדיפו את התשלום מאשר את הבהמה. ורק כאשר הגזלן ישלם את דמי הגזילה אזי היא תיקנה לו בצורה חלוטה!.

1 חידושו של ר' חיים מחודש מאוד. משום שהגמרא לומדת שני דינים מפסוק אחד בדרשה אחת ומציגה זאת בתור דין אחד שנובע מהשני, ולשיטתו אלו הם שני דינים שלא תלויים זה בזה ולפעמים זה קיים ולפעמים זה קיים. את הקושיא על רבי חנינא מהמשנה אפשר לתרץ בדרך אחרת, והיא שיש לחלק בין השינויים, שטלה ונעשה איל לא חשיב שינוי, אך בהמה והזקינה זהו שינוי הניכר לכל ובודאי נחשב שינוי, ולכן משלם כשעת הגזילה. וקצת משמע כתירוץ זה בדברי השטמ"ק על המשנה (בק צו, ב) בשם רבינו יהונתן, שכתב "גמרא. לא הזקינה הזקינה ממש. לא תימא דוקא הזקינה שהוא ניכר לכל העולם דלא הדרא למילתא קמייטא, אלא אפילו כחשה דלא הדר, דהיינו כחשה שלא מחמת מלאכה, כיון דלא הדרא למילתא קמייטא בשינוי". ומשמע

ובכך מבאר הגר"ח את הרמב"ם במקרה שהגזלן שבר את הכלי הגזול, שמחזר גיסא אין זה שינוי מספיק גדול כדי שהגזלן יקנה אותו ולכן הבעלים יכולים לדרוש את החפץ השבור, ומאידך אין הגזלן יכול להיפטר בטענת הרי שלך לפניך. והתקנה הזו תוקנה לטובת הבעלים, שגם במקום שיש שינוי והגזלן נתחייב לשלם ואינו יכול לטעון הרי שלך לפניך - הוא טרם קנה את החפץ בצורה חלוטה אא"כ נתרצו הבעלים, משום שהשינוי אינו מספיק חשוב כדי לקנותו כמו עצים ועשה מהם כלי שהשינוי משמעותי מאוד. והסברה היא שכל שינוי מהווה סיבה לחיוב תשלום, שהרי אינו יכול לטעון הרי שלך לפניך שהרי אירע שינוי. אך עדיין לא מהווה בהכרח שינוי חשוב כדי לקנות את החפץ הגנוב לגמרי נגד רצון הבעלים, שלזה צריך שינוי גדול שיפקיע את הזיקה של הבעלים לחפץ.

ובלשון הגר"ח:

ואשר על כן נראה, דבאמת הא כל שבר וכל היזק ניכר הוי שינוי, אלא דלא חשוב שינוי בכל החפץ, והחפץ עוד חשוב כשהיה. וא"כ כל זה הוא רק לענין קנין, דלענין לקנות את הגזילה בעינן שיחול השינוי על כל החפץ ולא מהני מה דהוי שינוי במקומו, משא"כ לענין הרי שלך לפניך, דזהו דין בחיובא דגזלן, דכיון דאינו כעין שגזל אינו יוצא בו ידי השבה ואינו יכול לומר הרי שלך לפניך, בזה לא צריכין כלל שיחול השינוי על כל החפץ, וכל דהוי שינוי במקומו שוב לא הוי כעין שגזל. ואף בשבר קטן שוב אינו יכול לומר הרי שלך לפניך. וגם דלא שייך שיעורא רק לענין לקנותו, דבזה חלוק דשבר קטן אינו מועיל לקנותו ושבר גדול מועיל לקנותו, משא"כ לענין הרי שלך לפניך כל דלא הוי כעין שגזל שוב אינו יכול לומר הרי שלך לפניך, ולא שייך ביה שיעורא כלל, ובכל גווני אינו יכול לומר הרי שלך לפניך. ולפי זה הרי ניחא דעת הרמב"ם דהכל תלוי בבעלים, אם רצו נוטלין השברים וישלם הפחת ואם רצו צריך לשלם הכל כמו שגזל, דהרמב"ם איירי בגוונא דנשבר ועוד לא נשתנית כל הגזילה לגמרי שיהא חשוב על ידי זה שינוי לקנותו, וכמש"כ הרב המגיד, ונמצא דהגזילה עדיין של הנגזל ומ"מ אינו יכול לומר הרי שלך לפניך כיון דהוי מיהא שינוי במקומו, וע"כ הכל תלוי ביד הבעלים.

מדבריו שהזיקנה ממש זהו שינוי הניכר לכל, ואפילו שינוי משמעותי פחות מזה נחשב שינוי, מה שא"כ בטלה ונעשה איל שאמנם גדל בשנה אך אין הכרח שמדובר על שינוי חשוב. וצ"ע. מאידך מדברי הרמ"ה שכתב השטמ"ק שמדברי המשנה מוכח שפוסקים כרבי אילעא החולק על רבי חנינא משמע שמסכים לסברת הגר"ח, וז"ל: "הרי אמרו כל הגזלנין משלמין כשעת הגזלה. כל לאיתויי מאי, לאיתויי הא דאמר רבי אלעאי וכו' גנב טלה ונעשה איל וכו'. שמע מינה דהא דרבי אלעאי הלכה היא". מכאן נראה שהרמ"ה סובר כדברי ר' חיים המקשר בין הסוגיות.

יישוב לקושיית הקצות עפ"י דרכו של הגר"ח

ובזה ניתן לבאר בצורה נפלאה את סברת החק יעקב הנ"ל: אפשר לומר שהחק יעקב סובר כגר"ח, ולדעתו השינוי שחל בפסח בכך שהחמץ נחשב כשרוף גורם לכך שבפסח אינו יכול לומר הרי שלך לפניך, שהרי יש כעת חיוב לבערו, אך אינו נחשב כשינוי גמור לקנותו לגמרי. ואחר שיעבור הפסח שאין כבר חובה לבערו [אמנם החמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה מדרבנן, אך איסור הנאה הוא היזק שאינו ניכר] יוכל לומר הרי שלך לפניך. ודעת הקצות היא שבכל שינוי שאינו יכול לומר הרי שלך לפניך נקנה מיד החפץ הגזול לגזלן?

2 אמנם יש לעיין האם אכן בעל החק יעקב יקבל את ההנחה שהחיוב לשרוף לא הוא שינוי חשוב שקונה לגמרי, מכיוון שהוא מביא ראיה ממקרה שבא אחר ושרפו, ואז הוא הרי עשה שינוי גמור ולא רק מציאות של שינוי קטן שמונעת אמירת הרי שלך לפניך. ומוזה שהחק יעקב מביא ראיה ממקרה ששרף על מקרה של הרי שלך לפניך נראה שהוא הבין ששני הדינים תלויים זה בזה, ודלא כגר"ח. ואכן הקצות עצמו מיישב את דברי החק יעקב בדרך אחרת. הוא טוען שהגזלן בהכרח עבר על הלאו של בל יראה ובל ימצא, משום שגזלן חייב באחריות אונסין על הגזילה כמבואר בסנהדרין עב, א, ודבר הגורם לממון כממון דמי לעניין בל יראה ובל ימצא כמבואר בפסחים ה, ב, והאיסור של בל יראה הוא לאו הניתק לעשה, ואין ביעור חמץ אלא בשריפה כמבואר בפסחים כא, א (ועיי"ש כז, ב תוד"ה אין). ואם כן בתוך הפסח הגזול מחויב על פי ההלכה דווקא לשרוף את החמץ ובכך לתקן לעצמו את הלאו של בל יראה. וזה הטעם שאינו יכול לומר הרי שלך לפניך, שהרי חייב לשרופו לתקן את הלאו. ובה לא יועיל 'מפורר וזורה לרוח' כפי שיועיל קודם זמן איסורו - שהרי כבר עבר בלאו, וה'ניתק לעשה' של הלאו זהו דווקא לשרוף. ולכן הגזלן לא יוכל להשיב את החמץ, משום שאם ישיב אף שיקיים את מצות השבת הגזילה אך לא תהיה לו אפשרות לתקן את הלאו, ולכן לא יוכל לומר הרי שלך לפניך, ולא בגלל שיש בעיה במצות ההשבה. ולכן לא נחשב הדבר באמת לשינוי, ואחר הפסח ששוב לא יוכל יותר לתקן את הלאו יוכל לומר לו הרי שלך לפניך לקיים בכך את מצות ההשבה.

חדש!

סמ"ג עשין כרך ב

בשעה טובה ומוצלחת יצא לאור ע"י מכון שלמה אומן כרך נוסף בסדרת הסמ"ג השלם - עשין כרך ב הכולל את מצוות עשה פב-קכב עם פירושי ראשונים ואחרונים מכתבי יד ומדפוסים ראשונים בתוספת מקורות, ביאורים, ציונים ילקוט שינויי נוסחאות ותוכן מפורט

הכרך השלישי והאחרון של חלק העשין ייצא לאור בעז"ה בשנה הבאה.

להזמנות: הקלידו בגוגל 'מכון שלמה אומן' או machonsmaag@gmail.com